

Hrvoje Relja i Jure Ivić, *Metafizika bitka* (Split: Crkva u svijetu, 2024), 170 pp.

Vječna filozofija, već prema svom nazivu, ne može nikada zastarjeti ili zamrijeti. Ona se, dakako, može javiti stalno u drugačijem obliku, ali ostajući uvijek vjerna svojim temeljnim principima. Ona se i javlja u drugačijim oblicima već prema potrebama vremena. Upravo je takva filozofija ona sv. Tome Akvinskoga, koja uvijek iznova pobuđuje ljudski um i ljudsku dušu često novim i dubljim spoznajama. Baveći se vječnim istinama, a kojim bi se drugim vječna filozofija i bavila, Akvinac, majstor duha i uma, promišlja i propitkuje sve ono što se tiče svijeta, čovjeka i Boga. Držao je on da se Boga može spoznati naravnim umom bez oslanjanja na vjeru i nadnaravnu objavu. Polazišna točka uvijek je bilo iskustvo pod nekim određenim vidom. Uspinjući se putem uzročnosti mogao je on sa sigurnošću utvrditi da Bog zaista postoji, da je čisti Bitak, *ipsum esse subsistens*, čisti Akt, izvor svega što na bilo kakav način jest i postoji i kojemu sve teži kao svojoj zadnjoj, posljednjoj, svrsi. Knjiga *Metafizika bitka* u koautorstvu Hrvoja Relje i Jure Ivića bavi se upravo tom najosnovnijom istinom koju je Akvinac držao temeljem svoje filozofije.

Hrvatska filozofska scena ima vrijednih i dubokih analiza raznih filozofskih problema o kojima je Akvinski pisao. Međutim, uvijek kao da nedostaje više i javlja se potreba za novim studijama i novim analizama. Možemo pri tom spomenuti Franju Šanca ili Tomu Vereša, ali uzimajući u obzir tu stalnu potrebu ova je knjiga dobrodošao dodatak proučavanju vječne misli Tome Akvinskoga. Štoviše, nije to samo puka obradba nekih Tominih pozicija, već se autori aktivno udubljuju u sve one teorije prije i poslije Akvinskoga s ciljem da se pokaže superiornost koncepcije i obuhvatnija objašnjavačka moć Akvinčeve metafizike, one bitka, za razliku od metafizike forme, biti ili bića, za čije su predstavnike u knjizi izabrani Aristotel (metafizika forme), sv. Bonavenura i bl. Duns Scotus (metafizika biti) i Francisco Suárez (metafizika bića). Oni su se, kao i Akvinski, bavili tim temeljnim i vječnim metafizičkim pitanjima pokušavajući doseći najdublju razinu stvarnosti. Kako bi autori postigli navedenu svrhu bilo je potrebno napraviti određene predradnje koje se tiču samoga pojma bitka, ali i participacije koja je usko vezana uz to.

Tako je knjiga podijeljena u četiri velika dijela, prvi od kojih, »Bitak i participacija«, uvodi čitatelja u razumijevanje ovih dvaju pojmova kod klasičnih antičkih i srednjovjekovnih mislilaca do Akvinskoga, a čije su teorije o bitku i participaciji na ovaj ili onaj način utjecali na Akvinčevo shvaćanje tih pojmo-

va. Javlja se pri tom mislioci poput Platona, Aristotela, Plotina, Porfirija, sv. Augustina, Pseudo-Dionizija Areopagita, Boetija i Avicenne, ali i utjecaj knjige *De causis* nepoznatog autora. Ulazeći u ovakvu raspravu i rasvjetljujući te razne i duboke utjecaje, bolje se i jasnije poima važnost tradicije koja je dovela do velike tomističke sinteze dvaju velikih sustava srednjega vijeka – platonizma i aristotelizma. Shvaća se također i radikalna novost u načinu shvaćanja bitka i participacije u odnosu na neke druge pojmove poput biti, uzročnosti, mogućnosti i zbiljnosti, a koji su bitno pridonijeli boljem razumijevanju stvarnosti.

Drugi dio knjige, »Metafizika bitka transcendiraju metafiziku forme«, već je objavljen u *Filozofskim istraživanjima* (117–118 (1–2/2010), Zagreb, pp. 5–15) pod naslovom *Razlika Aristotelovih i Akvinčevih metafizičkih* počela autora Hrvoja Relje. U raspravi oko razlika i sličnosti Aristotelove i Akvinčeve metafizike pokazuje se superiornost Tomine metafizike bitka nasuprot Aristotelovoj metafizici supstancije ili forme. Pitanje, međutim, zahtijeva dublju analizu utoliko ukoliko samo pitanje metafizičkih počela pretpostavlja odgovor na pitanje što je za ovu dvojicu metafizika. Iznosi se tako shvaćanje Aristotelove i Tomine pozicije po tom pitanju pri čemu se pokazuje kako se Aristotel zaustavlja na formalnoj razini analize stvarnosti bića kao bića dok Akvinac ide dalje i uzdiže se do samoga bitka na transcendentnoj razini. Zbog toga autori Aristotelovu metafiziku i nazivaju ousiologija (grč. ουσία, supstancija).

Treći dio, »Metafizika bitka je superiorna metafizici biti«, također je objavljeno, u *Crkvi u svijetu* (57 (3/2022), Split, p. 396) pod naslovom *Metafizika biti ili metafizika bitka? Stožerna metafizička dvojba XIII. stoljeća* autora Hrvoja Relje. Autori pri tom ukazuju na to da se metafizike biti svetoga Bonaventure i blaženog Dunsca Scotusa bitno zaustavljaju na ovome ili onome biću, dakle, biću koje je već oformljeno i time ne zadiru do posljednjeg razloga egzistencije bića, tj. bitka shvaćenog kao akta bivstvovanja. Osim što raspravljaju o počelima bića, autori se dotiču i problema mnoštvenosti supstancijalnih formi, formalne distinkcije, Božje jednostavnosti i složenosti stvorenja te analogije i individualizacije bića u objema metafizikama.

Zadnji, četvrti dio knjige, »Nemoć metafizike bića da metafizički objasni biće«, uvodi čitatelje u metafiziku bića, čiji je predstavnik u knjizi Francisco Suárez. Nakon izlaganja Suárezove metafizike bića, na temelju izabranih tomističkih teza, njih trinaest od dvadeset i četiri, u kojima se mogu najbolje vidjeti razlike tomističke i suárezijanske metafizike, autori zaključuju, kao i do sada, da ni metafizika bića ne uspijeva zahvatiti razinu samoga *jest* bića, već samo ono *jest* koje nam se prikazuje kao *neko određeno jest*.

Zbog svojega je izraza i stila, koji se drži stroge objektivnosti u izlaganju, knjiga vrijedan doprinos znanstvenom proučavanju metafizičke misli ne samo

Tome Akvinskoga, čiji se izvodi ovdje prihvaćaju, već i ostalih spomenutih skolastičara, tj. Bonaventure i Duns Scotusa kao i Francisca Suáreza čije je djelo *Disputationes Metaphysicae*, koliko je nama poznato, jedini cjeloviti metafizički sustav koji se u duhu skolastike bavi svim bitnim metafizičkim pitanjima. Nije naodmet ovdje napomenuti i to da je Suárez bio svojevrsan most preko kojega je moderno doba imalo doticaja sa skolastikom i njezinim idejama. Spomenimo samo one najpoznatije poput Descartesa, Leibniza, Schopenhauera ili Christiana Wolffa. Stoga je njegov utjecaj zasigurno pozamašan.

Uzimajući u obzir da je svrha pisanja knjige prikazati i usporediti metafizike Aristotela, sv. Tome Akvinskog, sv. Bonaventure, bl. Duns Scotusa i Francisca Suáreza te mogućnosti njihovih metafizika u usporedbi sa Akvinčevom metafizikom bitka, možemo reći da knjiga svakako postiže uspjeh. Međutim, čini nam se da je vrijednost ovoga djela i veća od toga. Naime, često se mogu čuti prigovori na račun srednjega vijeka, njegove navodne mračnosti ili jednodimlja, koje je izraženo u podložnosti Crkvenim autoritetima pod vidom dogmi i ostalih učenja. Navedene razlike između metafizičkih sustava odabranih srednjovjekovnih mislilaca ipak jasno pokazuju razilaženja među mišljenjima koja se na prvi pogled mogu činiti beznačajnima, ali čija suptilnost u izrazu i sadržaju dovodi do zaista velikih razlika i poimanja stvarnosti u kojoj živimo. Da ne bi došlo do zabune, svakako je istina da su ova četvorica srednjovjekovnih filozofa priznavali crkvena učenja i da su imali Boga kao najviši autoritet, ali je isto tako jasno da ih to nije priječilo da drugačije tumače svijet oko sebe oslanjajući se na naravni čovjekov razum i ono što nam on može otkriti. I upravo je to još jedan od bitnih doprinosa ove knjige, koja pokazuje kako nije bilo dovoljno oslanjati se samo na vjeru već i samim razumom pokušati shvatiti i zahvatiti stvarnost u svojoj bitnosti ne oslanjajući se na nadnaravnu Božju objavu. Tako se onaj moto koji od početka prati kršćansku vjeru, *fides quaerens intellectum*, nanovo potvrđuje.

Aristotel je, dakako, iznimka budući da je živio prije Krista, tj. prije nego se kršćanstvo formiralo kao religija, ali on je, kao i ostali prije nabrojani filozofi antike, svedeno ostavio dubok utjecaj na filozofiju srednjega vijeka bilo da ga se prihvaćalo ili odbacivalo. Njegovo je definiranje metafizike kao znanosti o biću kao biću preživjelo sve do Suáreza postavljajući tako na određen način sva bitna pitanja metafizike, koja onda sv. Toma Akvinski izrazito produbljuje u duhu svoje kršćanske vjere. Kao što smo rekli, izvodi se Akvinčevi u djelu uvelike prihvaćaju te je tako knjiga uspješna i na tom planu, pri zagovaranju njegove metafizike bitka kao adekvatna odgovora na pitanja poput onog o strukturi bića, a ponajprije njihove egzistencije putem bitka i biti koji djeluju kao supprincipi sve stvorene stvarnosti, i to prvo na razini materije i forme te, u slučaju

odvojenih duhovnih supstancija, *bîti* i *akta bitka*. S Tomom Akvinskim bitak postaje shvaćen ne kao puka činjenica postojanja, već kao akt bivstvovanja, kao onaj koji ozbiljuje *bîti*, koji daje svakomu biću *biti*, postojati. U svojoj filozofiji Toma Akvinski, navode autori, dosegao je taj »zbijski temelj stvarnosti kroz participiranje koje je predikamentalno [participiranje koje ostaje na razini bića, formalno-pojmovni i jedan stvarni modalitet] i transcendentalno [participiranje bitka u Bitku], stvarajući tako sustav koji uspijeva pomiriti do tada nepomirljive metafizike« (p. 59). Misli se, dakako, na metafizike koje svoj izvor imaju kod Platona i Aristotela, čije su ideje uvelike dominirale srednjim vijekom.

Autori ulaze u definicije i elaboriranja svih onih pojmova i pozicija, a njih je pozamašan broj, koji su nam potrebni u razumijevanju ideja petorice mislioca te brojnih razlika i sličnosti njihovih metafizika. Uz Cornelia Fabra i Étiennea Gilsona, čiji se utjecaji najviše ističu u djelu kroz brojna citiranja, te nekih od novijih imena poput Johna F. Wippela ili Rudia A. Te Veldea, djelo ne ostaje samo u prošlosti već se dotiče i suvremenih rasprava. Usprkos tomu, naše je mišljenje da su te suvremene rasprave puno veće, dublje i kompleksnije nego bi se možda dalo iščitati iz samoga djela. Samo čitanje djela neće biti lako onima koji se po prvi puta susreću s metafizikom, budući da se ipak zahtijeva prethodno poznavanje terminologije, načina mišljenja te pozicija srednjovjekovnih skolastika kao i samoga Aristotela. Naš je sud stoga da je djelo ponajprije namijenjeno naprednijim studentima i ostalim poznavateljima i stručnjacima srednjovjekovne filozofske misli, ali će ono na ovaj ili onaj način i zbog obilne literature zasigurno mnoge čitatelje potaknuti na daljnja istraživanja.

Ilija Teklić